

UNA APROXIMACIÓ DOCUMENTAL I ETIMOLÒGICA AL JACIMENT IBÈRIC I ROMÀ DE DARRÓ (VILANOVA I LA GELTRÚ)

**ÀLVAR CAIXAL I MATA
ANNA CASTELLANO I TRESSERRA**

La importància adquirida pel jaciment de Darró arran de les darreres campanyes d'excavació ens ha fet plantejar la possibilitat —força minsa, donat l'habitual caire general de les citacions— que el lloc fos esmentat pels autors clàssics. A partir d'aquí, hem fet una aproximació a la problemàtica de la localització de Subur, ja que certs indicis han fet suposar que potser calia buscar-ne l'emplaçament a Darró. D'altra banda, l'estudi etimològic del topònim, conegut documentalment des del segle XI, permet encetar una nova via d'investigació, arrelada en la filiació ibèrica del nom i en la seva posterior llatinització.

UNA APROXIMACIÓ DOCUMENTAL I ETIMOLÒGICA AL JACIMENT IBÈRIC I ROMÀ DE DARRÓ (VILANOVA I LA GELTRÚ)

El jaciment ibèric i romà de Darró es troba situat dins del nucli urbà de Vilanova i la Geltrú, a mitja alçada del turó de Sant Gervasi i ocupant també una àmplia zona costanera entre la platja de Ribes Roges, a migdia, l'esmentat promontori de Sant Gervasi, a ponent, i una petita elevació natural al nord. La seva privilegiada situació, a l'abric dels vents i a primera línia de mar, en la desembocadura d'un petit curs d'aigua, han fet d'aquest lloc un enclavament estratègic ja des de l'antiguitat.

El 1956 i 1957 s'hi van fer les primeres excavacions arqueològiques, sota la direcció d'Antoni Arribas, les quals van posar al descobert un sector de la *pars urbana* de la vil·la romana.⁽¹⁾ L'activitat arqueològica no es va reemprendre fins al 1977, quan, arran de les obres de construcció d'un bloc d'apartaments, va haver de realitzar-se una excavació d'urgència. Com a conseqüència d'això, i des del 1980, el jaciment ha estat excavat sistemàticament, primer sota els auspicis del Museu Arqueològic de Barcelona i la direcció científica d'Alberto López (1980-1983), i després en el si dels projectes d'actuació del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona (1984-1992), actuant com a co-directors dels treballs Alberto López i Javier Fierro.⁽²⁾

Les darreres campanyes d'excavació que s'han dut a terme a Darró han facilitat un coneixement més detallat i concret del jaciment i han confirmat l'existència, des de mitjan segle V aC, d'un assentament ibèric

que s'estén pel turó de Sant Gervasi i la plana litoral veïna, i que assoleix una important expansió durant el segle IV aC —com succeeix a altres poblacions ibèriques costaneres—. La darrera etapa d'ocupació ibèrica, segles II i I aC, està caracteritzada per l'impacte de la conquesta romana en l'assentament indígena i el procés posterior de colonització, que va tenir conseqüències evidents en diversos aspectes de la vida política, social i econòmica, així com en l'urbanisme del jaciment. La davallada econòmica i demogràfica de Darró des de mitjan segle I aC podria explicar-se per la proximitat de Tarraco, capital provincial, que li pren el paper de centre redistribuïdor de mercaderies, que fins aleshores havia exercit, i que, a més, atrau gran quantitat de gent per la seva condició hegemònica de nou centre administratiu, polític i militar. Cap al final d'aquest context de transició cal situar la fundació d'una vil·la a Darró. Els resultats de les darreres campanyes d'excavació han permès fixar-ne l'evolució cronològica i delimitar una sèrie d'etapes constructives. Les estructures més antigues que es coneixen pertanyen al darrer quart del segle I aC, i corresponen a un sector de la *pars rustica* destinat a la manufactura d'àmfores vinàries. La *pars urbana* d'aquest moment resta encara per descobrir. En època de Trajà cal datar la primera traça coneguda de la *pars urbana*. Hi ha un remodelatge força important cap al segon quart del segle III. Sense petjades de la suposadament dramàtica penetració dels bàrbars, la residència romana travessa per un període de llanguiment que s'acaba amb les grans modificacions de cap el 350. A començament del segle V s'efectuen les darreres obres de remodelació conegudes, que van afectar sobretot la *pars rustica* de la vil·la.

Davant la importància de les estructures descobertes, ens vam plantejar repassar un cop més les citacions dels autors clàssics que fan esment de les costes catalanes de la península ibèrica. Tot i que aquestes citacions són habitualment de caire general, era interessant, donada l'àmplia informació que l'arqueologia havia proporcionat de les diverses transformacions i fases d'ocupació del jaciment, preguntar-se si Darró encaixava geogràficament i cronològicament amb algun dels assentaments citats per les fonts que encara no han estat localitzats.

La citació més antiga que coneixem correspon a un periple massaliota del segle VI aC, atribuït a Eutymenes, i transcrit pel poeta llatí Avien mil anys després. Ha sofert moltes extrapolacions posteriors, per la qual cosa les notes d'índole cronològica hauran d'ésser interpretades amb

força precaució. Els versos de l'*Ora Maritima* que fan referència a la zona compresa entre Tarragona i Barcelona presenten un reguitzell de ciutats i topònims amb greus problemes d'identificació: *Callipolis*, *Salauris*, *Lebedoncia*.⁽³⁾

Altres autors també donen referències geogràfiques de la zona. El geògraf i historiador grec Estrabó, que va viure a cavall del canvi d'era, escriu en el llibre III de la seva *Geografia* que, entre *Tarraco* i el territori dels laietans, hi havia una sèrie de llocs molt lloats per les seves possibilitats portuàries.⁽⁴⁾ Malgrat no haver visitat mai la Península, les seves fonts són abundants, i entre les més fidedignes cal recordar a Polibi, Possidoni, Artemidor i Asclepi de Myrleia.

Uns anys més tard i en el marc d'un arc cronològic força concret, des del segon quart del segle I dC fins ben entrat el segle II, hi ha tres autors —Pomponi Mela, Gai Plini Segon i Claudi Ptolomeu— que coincideixen a assenyalar l'existència, entre *Tarraco* i *Barcino*, de dos nuclis urbans: *Subur* i *Tolobi*.

L'obra del geògraf llatí Pomponi Mela, *De Chorographia*, està influïda per Corneli Nepos, Salusti i Varró, i la coneixem pel manuscrit vaticà núm. 4929, còpia del segle X. Al llibre II, Pomponi Mela ens ofereix una descripció acurada de la costa catalana i una relació d'*oppida* de la Hispania Citerior, entre els quals esmenta a *Subur* i *Tolobi*.⁽⁵⁾

Durant l'últim terç del segle I de l'era, segurament l'any 77, Plini el Vell va escriure la *Naturalis Historia*, quatre anys després de visitar la Hispania Tarraconensis. Aquesta obra consta d'una àmplia bibliografia, en la qual s'esmenten un total de 146 autors llatins i 327 no llatins. En el llibre III descriu la zona que ens preocupa, i anomena, no solament l'*oppidum Subur*, sinó també el *flumen Subi*. En aquest cas, no hi ha cap referència a *Tolobi*.⁽⁶⁾

Una tercera descripció de l'indret en aquest període cronològic ve donada per l'astrònom, matemàtic i geògraf grec Ptolomeu, a la *Geografia Hyphegesis*, escrita a la primera meitat del segle II dC. El paràgraf que afecta la zona compresa entre Barcelona i Tarragona és al llibre II, i s'hi fa un recull de topònims acompanyats de les seves coordenades. Des de la desembocadura de l'Ebre fins a Barcelona, cita dins el litoral atribuït a la tribu dels cossetans, les ciutats de *Tarraco* i *Subur*. Com veiem, tampoc en aquesta ocasió s'esmenta el topònim *Tolobi*.⁽⁷⁾

Durant el Baix Imperi, les fonts no esmenten en cap cas ni *Suburni Tolobi*. A l'anomenat *Itinerari d'Antoní*, col·lecció de vint manuscrits de datació i autor desconeguts, però que se suposen redactats en època de Caracalla, s'hi enumeren una sèrie de llocs i les distàncies intermèdies entre aquests nuclis al llarg de les vies de l'imperi romà. Per la zona compresa entre Barcelona i Tarragona, passaven dues vies, una per l'interior i l'altra per la costa. En aquesta última, que és la que ens interessa ara, no existeix cap esment dels dos topònims que ens ocupen, encara que en cita un de nou: *Stabulo Novo*. A l'*Anònim de Ràvena*, un text que sembla que fou redactat el segle VII, però carregat d'interpolacions posteriors, la relació de topònims es correspon quasi exactament amb la ruta interior donada per l'*Itinerari*; no dona, però, el tros costaner entre Barcelona i Tarragona, ni esmenta, lògicament, *Subur* o *Tolobi*.⁽⁸⁾ Tampoc en els *Vasos de Vicarello* es fa menció de la zona costanera compresa entre Barcelona i Tarragona.⁽⁹⁾ Les rutes descrites en aquestes fonts semblen desviar-se des de Barcelona cap a l'interior, per tornar a enllaçar amb la costa prop de Tarragona.⁽¹⁰⁾

Hem de tornar enrera, als tres autors que esmenten l'existència entre Barcelona i Tarragona de les ciutats de *Subur* i *Tolobi*. Es fa difícil pensar que tots tres s'equivoquessin. A més, l'existència de *Subur* sembla inqüestionable, ja que a les citacions dels autors esmentats, s'hi afegeix com a prova irrefutable una inscripció dedicada pels suburitans a Lucius Furius Faventinus, fill de Lucius. Aquesta inscripció ja fou esmentada per P. de Marca al segle XVII,⁽¹¹⁾ i un segle més tard per Flórez.⁽¹²⁾ Actualment es troba a Tarragona i allà la va veure Hübner al segle passat.⁽¹³⁾ Alföldy també la va incloure en el seu estudi de les inscripcions tarragonines.⁽¹⁴⁾ Sense que puguem donar una cronologia exacta, creiem que aquest epígraf pot ser de final del segle I o del segle II de l'era, si tenim en compte l'elegància de les lletres. Aquesta opinió és compartida per Fabre, Mayer i Rodà.⁽¹⁵⁾

Pel que fa a *Tolobi*, aquesta ciutat ha estat identificada per alguns autors amb la vila de Martorell. Pere de Marca afirmava a *La Marca Hispànica* que la ciutat de *Telobis* estava situada a l'altre cantó del Llobregat, al lloc de l'actual ciutat de Martorell. També la identificava amb la mansió *Ad Fines* esmentada a l'*Itinerari d'Antoní*. *Telobis*, atribuïda a la tribu dels lacetans, seria la frontera, segons aquest autor, entre els territoris de la *Lacetània* i la *Cossetània*.⁽¹⁶⁾

F. Pallí, autor d'una memòria de llicenciatura sobre vies romanes a Catalunya, tampoc no descarta la possibilitat que *Ad Fines* es trobés al terme actual de Martorell i fos, efectivament, una frontera territorial.⁽¹⁷⁾ No obstant això, no s'ha pogut determinar si també cal identificar aquesta mansió amb *Tolobi*; per tant, seguim sense poder afirmar si aquesta ciutat es trobava dins o fora del territori cossetà, tot i que sembla que hauria de situar-se més a l'interior que *Subur*, que es trobaria molt probablement a la costa. D'altra banda, a diferència de *Tolobi*, sembla no haver-hi dubte en el fet que *Subur* sí que es trobava dins el territori cossetà, tot i que Plini li donés filiació ilergeta, en avançar el territori d'aquesta tribu fins al mar.⁽¹⁸⁾

Tant la ciutat de *Subur* com la tribu dels cossetans apareixen moltes vegades citades a la cartografia dels segles XV i XVI. Aquests mapes es basaven principalment en la geografia de Ptolomeu, i per tant situaven aquesta població sempre després del riu Llobregat, però sense especificar l'indret concret perquè probablement ja havia desaparegut tot record del lloc.⁽¹⁹⁾ Pertany a aquell moment, l'any 1548, l'edició que d'aquesta geografia va encomanar el senat de Venècia a l'humanista Sebastià Münster.⁽²⁰⁾ Aquest autor identificava l'antiga ciutat de *Subur* amb Cubelles, la qual cosa donava peu a crear una hipòtesi suggestiva, si tenim en compte que aleshores —mitjan del segle XVI— Cubelles, la Geltrú i Vilanova formaven una sola entitat municipal, i aquesta última era coneguda pel nom de Vilanova de Cubelles, i estava integrada per una sèrie de *quadres*, entre les quals hi eren Creixell, Vila-rodona, Enveja i la mateixa *Aderró*.⁽²¹⁾ Altres autors posteriors també han sostingut aquesta hipòtesi, com ara Harduino, el qual va recollir Flórez en la seva obra⁽²²⁾ i, ja al segle passat, C. Pujol; aquest identificava el riu *Maius* amb el Gaià i *Adarró* o *Aldarró* amb *Subur*.⁽²³⁾ Darrerament, també E. Sanmartí ha defensat la hipòtesi que *Subur*, o bé *Tolobi*, ha d'identificar-se amb Darró.⁽²⁴⁾

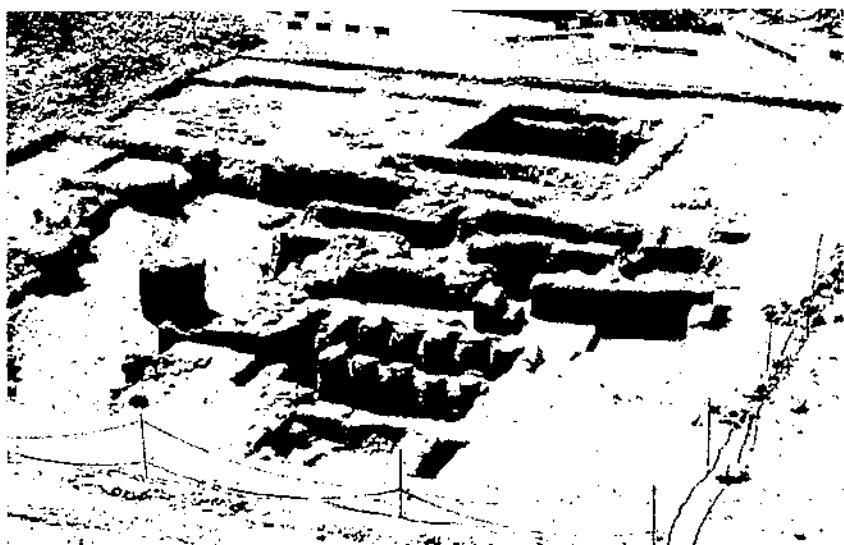
Però *Subur* també ha estat identificada amb altres indrets. Miquel Majora defensava, a principis del segle passat, la identificació de *Subur* amb Subirats,⁽²⁵⁾ seguint els criteris proposats per Cortés López.⁽²⁶⁾ A final de la mateixa centúria, E. Llanas proposava els llocs de Sant Boi de Llobregat i Segur de Calafell com a successors de l'antiga població.⁽²⁷⁾ D'altres autors, com ara E. Saavedra⁽²⁸⁾ i Bosch Gimpera,⁽²⁹⁾ han defensat la hipòtesi d'identificar *Subur* amb la ciutadella d'Olèrdola.

Tradicionalment, però, l'opinió més popular ha estat aquella que ha vingut identificant *Subur* amb Sitges, sense que per ara les troballes arqueològiques efectuades en aquell indret hagin proporcionat dades significatives per defensar aquesta hipòtesi.⁽³⁰⁾ En el seu moment, Pere de Marca ja rebutjava aquesta possibilitat perquè creia que a la citació de Pomponi Mela, *Maius* havia de ser traduït com a *més gran*, i per tant es referia a la part més cabalosa del riu Llobregat. Segons aquesta idea, Sitges no podia haver estat *Subur* en trobar-se massa apartada d'aquest riu, tenint més possibilitats de ser-ho la ciutat de Sant Boi, com apuntaven també altres autors.⁽³¹⁾ Tot i això, Serra i Ciré, fa pocs anys, encara continuava defensant aquesta identificació.⁽³²⁾

Així doncs, l'emplaçament de l'antiga *Subur*, malgrat el gran nombre d'estudis realitzats, continuava, i continua sent, una incògnita. Certs indicis ens feien suposar que potser calia buscar-la en el jaciment de Darró. Ambdós indrets es trobaven dins el territori cossetà, a la zona costanera compresa entre *Tarraco* i *Barcino*. Ambdós semblaven haver estat dins l'àmbit d'influència de *Tarraco*. I, finalment, teníem les suggerències de Sebastià Münster, que barrejaven, en un mateix còctel, el poble de Vilanova de Cubelles, unes ruïnes visibles i la mítica *Subur*. A més a més, les darreres excavacions que s'hi havien efectuat apuntaven les possibilitats futures del jaciment, una importància del poblat que cap altre dels coneguts a la zona no tenia. Si més no, una anàlisi posterior i més acurada de la documentació que posseïem, ens va permetre pensar quant arriscat era mantenir el supòsit d'identificar el topònim *Subur* amb el jaciment de Darró. Entre d'altres coses, perquè les dades arqueològiques anaven fornint una informació cada vegada més densa i clarificadora. Així, ens adonàvem que, en el moment en què *Subur* no és mencionada a les fonts —sigui en les de caire geogràfic que escriuen Aviè i Estrabó, o en les de Polibi i Titus Livi, que narren els esdeveniments històrics de la conquesta romana de la Península—, és quan el poblat ibèric assoleix la seva màxima expansió i adquireix la categoria de petit nucli urbà —entre el segle IV i la davallada econòmica i demogràfica que pateix a mitjan segle I aC—. En canvi, quan *Subur* és esmentada pels autors clàssics —Mela, Plini, Ptolomeu—, i els seus ciutadans apareixen reflectits en una inscripció, a final del segle I o començament del segle II dC, l'assentament ibèric i tota la seva trama urbana ja havien desaparegut, cosa que passà molt abans del canvi d'era, i el seu lloc havia estat ocupat per una vil·la romana. Quan aquests tres autors —Mela, Plini i Ptolomeu— parlen d'una ciutat anomenada *Subur*, a Darró només hi

*Zona 0 del jaciment. Panoràmica general de les estructures del poblat ibèric.
Foto: M. Baldomà, juliol de 1993.*

*Zona 2 del jaciment. Detall des de llevant del conjunt de les ruïnes de la
terrissèria romana del darrer quart del segle I aC.
Foto: J. Soler, abril de 1987.*

funciona una instal·lació romana dedicada a l'activitat vitivinícola i, segurament, un petit santuari al capdamunt del turó de Sant Gervasi.

Calia, doncs, embastar una nova línia d'investigació, un camí diferent del que havíem pres inicialment. Així, vam decidir dirigir la nostra atenció cap al mateix topònim. Sabíem del cert, per l'exhaustiva revisió de les fonts que havíem realitzat fins aleshores, que el nom *Darró*, *Adarró* o *Aderró* no sortia esmentat en els textos clàssics. Contràriament a aquest silenci, el topònim *Adarró* sí que surt esmentat en diversos textos des dels primers segles medievals.

L'etimologia d'aquest topònim ha estat objecte de diversos estudis, sense que per ara s'hagi pogut arribar a conclusions definitives. El moment de l'aparició del nom a la documentació es remunta al segle XI. Albert Ferrer i Soler creia que aquets noms tenien un origen medieval.⁽³³⁾ Certament, tots els topònims de l'àmbit català en què, com veurem, apareix la mateixa arrel comencen a ésser enregistrats a partir de l'època medieval, sense que això signifiqui necessàriament que no puguin ser anteriors; cal tenir en compte que en tots aquells indrets on es localitzen aquests noms la presència romana i també pre-romana fou important. D'aquesta manera, altres autors creuen en l'antiguitat de l'arrel del nom.

Hübschmid, defensor d'un origen pre-romà, apunta que l'arrel *arro* va associada a la idea de muntanya, posant l'exemple de Narros; així mateix assenyala el topònim *Urro*, que dona nom a una península situada davant Santander que, de cop, s'enfonsa en el mar, exemple que podria tenir certs paral·lels amb el promontori de Sant Gervasi.⁽³⁴⁾ També Albert Virella apunta en aquest sentit, i creu que l'etimologia del nom *Darró* i *Adarró* té una arrel euskera: seguint Víctor Oliva, Virella assenyala que *Endarro* en basc significa cap o promontori.⁽³⁵⁾ Moreu-Rey, per la seva banda, exposa que l'arrel *arr* té un sentit més ampli que el que li dona la llengua basca, aplicant-se no solament a una vall, sinó també a l'aigua, i posa l'exemple de la Vall d'Aran.⁽³⁶⁾

Efectivament, la geografia aranesa proporciona un gran nombre de topònims en què apareix aquesta arrel: *arró*, *arrós*, *arrés*. També apareix en altres indrets propers com Arreu, Isavarre, Unarre, Durro. Sobre l'etimologia d'aquest darrer nom, comentava S. Santpere i Miquel que no podia ser explicat per la llengua catalana.⁽³⁷⁾ Tots aquests llocs tenen en comú el fet de trobar-se prop d'un curs fluvial, i és precisament un riu, situat a la província de Girona, que rep el nom de *Daró*. A la mateixa

comarca, concretament a la zona de l'Empordà, apareixen més topònims amb aquesta arrel que foren estudiats per Josep Pella i Forgas el 1883. Les raons per explicar l'aparició i extensió d'aquests tipus de noms concorden amb allò que hem apuntat fins ara. Segons ell, els mots *Aro*, *Daró*, *Adaró*, *Ridaura* i *Tordera* tenen un clar paral·lel en els noms celtobretons *Daré* i *Dauré*, que de vegades es pronuncien *Daró* i signifiquen «baixa mar». La utilització de la síl·laba *dour* com a indicatiu de riu explicaria que en molts indrets s'apliqués aquesta arrel: riu Dora (abans Adour), Duero, Duria (Itàlia). Així mateix, les arrels *ur*, *uria*, *ura*, que equivalen a aigua, convertides en *ulla* i *ulia* quedarien en molts noms de poblacions empordaneses per denotar els nombrosos estanys que es trobaven a la zona.⁽³⁸⁾

A la resta de la península també localitzem altres indrets on apareix el nom Darró o variants, com ara el riu Darro o el poblet del mateix nom, ambdós a la província de Granada, i la vila marinera d'Ondàrroa a la costa basca, per citar alguns exemples.

Amb totes aquestes dades sembla força fonamentat afirmar que l'arrel *ar* i les seves variants van ser utilitzades per designar tota mena d'hidrònims i ports. Aquesta idea sembla confirmar-se pel fet que la mateixa arrel reforçada: *tar/ter* o *bar* apareix al llarg de tot el Mediterrani occidental i oriental per designar el mateix tipus de topònims.⁽³⁹⁾

L'antiguitat d'aquest tipus de nom sembla força clara. M. Lourdes Albertos proporciona un seguit d'antropònims d'origen pre-romà, en els quals trobem la mateixa arrel *arro*. Cal destacar entre aquests un individu de la Tarraconense anomenat Arroni.⁽⁴⁰⁾

Quant a la forma *Adarró*, fóra possible pensar que es tracta d'una forma llatinitzada de *Darró*. A. Montenegro assenyala que en la toponímia peninsular trobem noms d'origen llatí formats per la preposició *ad* més acusatiu: *Ad Rubras*, *Ad Portam* o *Ad Aras*.⁽⁴¹⁾ En aquests casos, es pot traduir la preposició *Ad* com «al costat de», per exemple: *Ad Aras* significaria «al costat de l'ara», fent referència, sens dubte, a un indret situat a tocar d'un antic lloc de culte pagà. En la mateixa línia es podria traduir *Ad-Arro* com «al costat d'Arro».

Un origen visigot del nom ens sembla més difícil. Si bé a França hi ha diversos topònims d'aquest moment que s'han conservat, a Espanya se'n troben molts menys, i localitzats fonamentalment al nord-oest de la

península. La causa d'aquesta diferència seria, segons Gamillscheg, que mentre que, en entrar a França, els visigots encara parlaven l'idioma propi, en arribar a la península Ibèrica ja tenien bons coneixements de la llengua llatina; per aquest motiu quan s'establiren en poblacions ja existents preservaren els noms antics i, en crear-ne de noves, empraren la llengua apresada ja molt vulgaritzada. En els pocs casos en què s'optà per noms germànics, aquests varen desaparèixer posteriorment.⁽⁴²⁾

Davant d'aquest estat de la qüestió, ens inclinem a pensar que el topònim *Arró* té un origen pre-romà, i que designaria el poblat ibèric, ja que la seva situació geogràfica respon perfectament a l'etimologia del nom: promontori, aigua, aiguamolls, port. Posteriorment, fou llatinitzat com *Ad Arro*, probablement per indicar la localització de la vil·la, a tocar de l'assentament indígena o del turó de Sant Gervasi. El nom s'ha conservat fins a l'actualitat, tot i patir lleugeres modificacions de transcripció al llarg de la història, sobretot a l'època medieval. L'altra variant coneguda, *Aderró*, no és res més que una alteració de la grafia.

Tal com palesen les darreres recerques arqueològiques, l'indret d'Adarró va ser habitat almenys fins al segle VI. I és probable, a més, que el lloc no s'abandonés mai, encara que fins ben entrada l'època medieval no en coneguem cap notícia, ni documental ni arqueològica. Malgrat això, el més correcte és situar la trajectòria d'Adarró dins el context general de la zona, i que la vil·la esdevingués durant aquests anys un petit reducte d'habitat amb una economia autàrquica. Salsrach apunta que a la part oriental de la província de la *Tarraconensis*, la immigració visigòtica sembla que no va ultrapassar el 20 % de la població i es va caracteritzar per una elevada presència de membres de la superestructura de poder, que s'haurien instal·lat principalment a Tarraco. La resta dels nousvinguts viuria en petits llogarets rurals i a prop de les antigues vil·les o mansions dels terratinents hispano-romans.⁽⁴³⁾

El mateix J.M. Salsrach proposa que, abans del 714 tot el territori fou recorregut per les tropes musulmanes, probablement dirigides per Tarq Ibn-Ziyad i Musa. Quatre anys més tard, el valí Al-Hurr realitzà una campanya de conquesta i pacificació de la Narbonense, que afectà segurament la part costanera compresa entre Tortosa i Barcelona. Per la *Crònica profètica* d'Ahmad-al-Razi i d'Al-Himyari es dedueix que els hispano-gots habitaven en *castra* i *vici*.

Al segle IX el territori d'Al-Àndalus començava un cop passada la línia formada pels rius Llobregat, Cardener i Segre. Malgrat aquesta ratlla, entremig del regne musulmà i la Marca quedava una terra de ningú on es trobaria tant la ciutat de *Tarraco*, probablement mig abandonada, com el lloc d'Adarró. Els primers anys del segle X, els successors de Guifré el Pilós traspassaren el Llobregat i fundaren alguns nuclis com ara Sant Pere de Ribes (917), Subirats i Olièrdola (aquests dos darrers, l'any 929). En aquesta zona arribaren nous colons provinents de les contrades pirinenques, però la repoblació es dugué també a terme juntament amb els petits nuclis de població que havien restat al lloc refugiats en punts de difícil accés, com per exemple en *oppida* o en *villae*, i que d'alguna manera havien garantit la continuïtat del poblament i la pervivència de la toponímia romana i pre-romana.⁽⁴⁴⁾

Tot i no tenint una certesa arqueològica ni documental, sembla lògic pensar que aquest procés de manteniment de l'hàbitat es va donar a Adarró, propiciant d'aquesta manera el manteniment de la toponímia i, tal vegada, del *fundus* de l'antiga vil·la que podria coincidir en l'època medieval amb el territori de la quadra del mateix nom.

El primer esment conegut del lloc en aquest període és de l'any 1079. Es tracta d'un document força significatiu en la mesura que ens dóna una certa visió de la configuració geogràfica de la zona. El 30 de juny d'aquest any Guila va donar al seu marit Sans terres i cases al terme de Cubelles, al costat de Barcelona, afrontat amb el terme d'*Adarruno*, amb el prat que hi ha entre *Adarru* i Cubelles, amb l'alou del comte, i per tramuntana, amb l'*strada* que va de Cubelles a *Adarru*.⁽⁴⁵⁾ Del document es desprèn que a la zona hi devia haver dos termes ben diferenciats on probablement es concentrava la població: un al voltant de Cubelles i l'altre al d'*Adarru*. Entre ambdós indrets hi havia una zona probablement deshabitada, un prat —potser una zona d'aiguamolls— i una *strada* que comunicava un altre nucli. El mot *strada* servia per designar a l'època medieval els camins empedrats dels quals se suposava una certa antiguitat. Segons això, el fet que seguís en ús un camí antic que unia ambdós indrets significaria que en cap moment no es deixà d'utilitzar, i en conseqüència, tal com apuntàvem, que els dos llocs no degueren ser abandonats en cap moment.

Ja al segle següent, el 1144, apareix la signatura d'un tal Raimundi d'Adarró en un document referit als castells de Sitges i Ribes.⁽⁴⁶⁾ Poc després, apareix la signatura d'Arnau d'Adarró en diversos documents

dels anys 1150, 1156 i 1173 que tracten de vendes de terres en el territori de Barcelona.⁽⁴⁷⁾ També a la mateixa època, trobem documentat el nom com a topònim; un document de l'any 1147 fa esment de l'alodi d'*Adarron* que Pere Maiol i la seva muller Ermessendis donen a la seva filla Adalezis.⁽⁴⁸⁾ Un segle més tard, el 1278, tornem a trobar menció del lloc d'*Aderrone* dins del terme del castell de Cubelles,⁽⁴⁹⁾ probablement pertanyent a Pere d'Aderró.⁽⁵⁰⁾ Cap a final del mateix segle, el 1293, un tal Bernat d'Aderró apareix com un dels nous habitants de la vila de Paüls.⁽⁵¹⁾

El lloc es torna a esmentar a mitjan segle següent, el 1339, en una sentència dictada per la cort del batlle de Barcelona en la qual s'exculpava els homes del castell de Cubelles del fet d'haver-se resistit, en el terme de la *quadra* d'Adarró, a l'autoritat del veguer de Vilafranca del Penedès. La documentació conservada en el *Llibre de Patrimoni Reial* d'aquests anys ens deixa constància de l'existència d'una casa o fortalesa dins el terme de la *quadra*. En aquell moment, aquesta es trobava, per concessió reial, en mans de Bernat de Castellbisbal, que va ser requerit per fer capbreu dels seus béns al batlle de Cubelles. Juntament amb aquest personatge, el mateix llibre recull l'existència d'altres propietaris de terres i cases a la mateixa *quadra*, els quals sembla que es trobaven sota empara reial.⁽⁵²⁾

El fogatge de l'any 1359 testimonia que el lloc pertanyia al donzell Berenguer de Castellbisbal. En aquell temps, «*la quadra den Veia e de Adarro*» comptava amb sis focs que anirien en augment. En el següent fogatge dels anys 1365-1370, ja se'n comptabilitzaven disset.⁽⁵³⁾ En aquells moments la *quadra* encara pertanyia a l'hereu de Bertran de Castellbisbal, però el 1379 passà a mans de Bernat de Fortià, que la rebé del rei Pere juntament amb altres viles i castells. La donació fou confirmada el 1380 per l'infant Joan, fill del rei Pere el Cerimoniós.⁽⁵⁴⁾

Segons sembla, des del 1370 al 1381, Cubelles i Vilanova van perdre un 40% de població. Aquesta pèrdua d'habitants es va mantenir al llarg del segle XV, quan es va assolir el moment més baix conegut. Les causes, cal buscar-les dins la crisi social, econòmica i política que va afectar tot el Principat. No va ser fins a les darreries d'aquell segle que la resolució de la crisi remença va ocasionar que la zona, amb molts masos deshabitats, acollís gran nombre de població provinent d'altres comarques.

A partir del segle XVI es va iniciar una progressiva recuperació demogràfica, consolidada en la centúria següent. D'ençà aquest moment, la crònica de Darró restarà inclosa dins la trajectòria històrica de Vilanova.

NOTES

- (1) Arribas, 1956: 23-48; *id.*, 1958: 323-329.
- (2) Cf. resultats de la recerca arqueològica d'aquests darrers deu anys a: López Mullor, Fierro, 1988: 37-68; *id.*, 1989: 69-115; *id.*, 1992: 8-96; *id.*, 1993: 115-139. En tots aquests articles, hi surt esmentada abundant bibliografia anterior.
- (3) Villalba, 1984: 52.
- (4) *FHA*, VI. Estrabó: *Geografia*, III 4, 4-8.
- (5) *FHA*, VII. Pomponi Mela: *De Chorographia*, II 5, 90 (p. 6 i p. 105).
- (6) *FHA*, VII. Gai Plini Segon: *Naturalis Historia*, III 4, 21 (p. 25 i pp. 122-123).
- (7) *FHA*, VII. Claudi Ptolomeu: *Geographias Hyphegesis*, II 4, 17 (p. 86 i p. 190).
- (8) Roldán Hervás, 1973: 40.
- (9) Estrada, 1987.
- (10) Roldán, 1973.
- (11) Pere de Marca, 1688: 159.
- (12) Flórez, 1769: 22-23.
- (13) Hübner, 1869: vol. II, núm. 4.271.
- (14) Alföldy, 1975: núm. 377.
- (15) Fabre, Mayer, Rodà, 1984.
- (16) Pere de Marca, 1688: 240-241.
- (17) Pallí, 1985: 155.
- (18) Villalba, 1984: 51-52.
- (19) Colomer, 1960: 326-334.
- (20) Sebastià Münster, humanista i cosmògraf alemany, nascut a Nieder-Ingelheim el 1489, i mort a Basilea el 1552. Va estudiar teologia a Heidelberg i matemàtiques a Basilea. Els seus estudis sobre cartografia i astronomia assenyalen un punt d'inflexió en les ciències del renaixement. Frare franciscà des del 1503, la seva relació amb Martí Luter el va induir a acceptar la Reforma i fer-se protestant l'any 1534. Va fer una edició monumental de la Bíblia en hebreu i una altra versió llatina. També va editar de nou la *Geografia Hyphegesis* de Claudi Ptolomeu, a la qual afegí una sèrie d'apreciacions personals i un nou conjunt de mapes. És autor de la *Cosmographia Universalis* (1544), la seva obra més notable, que va ser la primera gran exposició geogràfica adreçada al gran públic. Estava dividida en sis llibres i comprenia 26 mapes i nombrosos gravats en fusta.

- (21) Münster, 1548.
- (22) Flórez, 1769: 23.
- (23) Pujol, 1885: 163.
- (24) Sanmartí, 1993: 208.
- (25) Majora, 1837: 147.
- (26) Cortés López, 1836.
- (27) Llanas, 1872: 123.
- (28) Saavedra, 1894: 360.
- (29) Bosch Gimpera, 1925.
- (30) García, Miret, Miret, 1989: 69-87; García, Miret, Moragas, 1990: 167-194.
- (31) Pere de Marca, 1688: 158.
- (32) Serra, 1974.
- (33) Virella, 1974: 66.
- (34) Hübschmid, 1960: 459.
- (35) Virella, 1974: 66.
- (36) Virella, 1974: 66.
- (37) Santpere, 1880.
- (38) Pella, 1883: 119-121.
- (39) Vallejo, 1961: L.
- (40) Albertos, 1966: 128; *id.*, 1972: 16.
- (41) Montenegro, 1960: 251.
- (42) Gamillscheg, 1932: 85-86; Reinhart, 1945: 124.
- (43) Salrach, 1987: 94-110.
- (44) Salrach, 1987: 206.
- (45) Virella, 1974: 64.
- (46) Català, 1971: vol. III, 959.
- (47) Udina, 1947: docs. 45-66 i 166.
- (48) Català, 1971: vol. III, 959.
- (49) Català, 1971: vol. III, 957.
- (50) Català, 1971: vol. III, 959.
- (51) Font Rius, 1969: vol. XXXVI, I, doc. 353, p. 523.
- (52) ACA, *Liber Patrimonii regii*, I, fol. 89.
- (53) Català, 1971: vol. III, 957.
- (54) ACA, *Liber Patrimonii Regii*, II, fol. 308; ACA, *Registres de Cancilleria*, 1685.

BIBLIOGRAFIA

Abreviatures

- ACA: *Arxiu de la Corona d'Aragó*.
AEA: *Archivo Español de Arqueología*.
AST: *Analecta Sacra Tarraconensia*.
BAT: *Butlletí Arqueològic de Tarragona*.
BRAH: *Boletín de la Real Academia de la Historia*.
ELH: *Enciclopedia Lingüística Hispánica*.
FHA: *Fontes Hispaniae Antiquae*.
SCCM: *Servei de Catalogació i Conservació de Monuments*.

Repertori

- ADROER, A.M., 1986: *Catàleg del fons cartogràfic de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona. Mapes antics de Catalunya, Balears i València (segles XVI-XIX)*. Barcelona.
- ALBERTOS, M.L., 1966: *La onomàstica personal primitiva de Hispania Tarraconense y Bética*. Salamanca.
- ALBERTOS, M.L., 1972: «Nuevos antropónimos hispanos (segunda serie)». *Emerita*, XL, Madrid.
- ALFÖLDY, G., 1975: *Die Römischen Inschriften von Tarraco*. Berlin.
- ARCHIVO DE PLANOS DEL SERVICIO GEOGRÁFICO DEL EJÉRCITO, 1973: *Catálogo de mapas y planos de Cataluña: mapas generales. Provincia de Barcelona*. Madrid.
- ARRIBAS, A., 1956: «La primera campaña de excavaciones en el poblado ibérico y la villa romana de Adarró». *Boletín del Centro de Estudios de la Biblioteca-Museo Víctor Balaguer*, IV: 23-48, Vilanova i la Geltrú.
- ARRIBAS, A., 1959: «El poblado ibérico y la villa romana de Adarró (Villanueva y la Geltrú)». *Ampurias*, XXI: 323-329, Barcelona.
- BEJARANO, V., trad. i ed., 1987: «Hispania Antigua según Pomponio Mela, Plinio el Viejo y Claudio Ptolomeo». *FHA*, VII. Barcelona.
- BOSCH GIMPERA, P., 1925: «Problemes d'Història antiga i d'Arqueologia Tarragonina». *BAT*. Tarragona.
- CAIXAL, À.; CASTELLANO, A., 1986: «Les fonts escrites sobre Darró i la seva contrada». *Memòria 1984. SCCM de la Diputació de Barcelona*: 142-148. Barcelona.
- CATALÀ ROCA, P. et alii, 1971: «Castell de Cubelles i esment de Gallifa». *Els Castells Catalans*, III. Barcelona.
- COLOMER, I.M., 1960: «La toponímia de Catalunya en la cartografia manuscrita del segle XV». *AST*, XXXI, Barcelona.

- COLOMER, I.M., 1966: *Els cent primers mapes del Principat de Catalunya. Segles XVI-XIX*. Barcelona.
- COLOMER, I.M., 1967: *Els mapes antics de les terres catalanes des del segle XI*. Granollers.
- COLOMER, I.M., 1969: *Cartografia peninsular dels segles XI-XIX*. Granollers.
- COROLEU J., 1879: *Historia de Villanueva y Geltrú* (2a. ed. de 1979). Vilanova i la Geltrú.
- CORTÉS LÓPEZ, M., 1836: «Subur». *Diccionario geográfico-histórico de la España Antigua*. Madrid.
- ESTRADA, J., 1987: «L'itinerari dels Vasos Apol·linars en el trajecte de Granollers a Tarragona». *Jornades d'Arqueologia Romana*. Granollers.
- FLÓREZ, H., 1769: *España Sagrada, XXIV*. Madrid.
- FONT I RIUS, J.M., 1969: *Cartas de Población y Franquicia de Cataluña*. Madrid-Barcelona.
- FONT I RIUS, J.M., 1978: *La fundació de Vilanova i el seu règim jurídic inicial*. Vilanova i la Geltrú.
- GAMILLSCHEG, E., 1932: «Sobre la historia lingüístico-cultural de los visigodos». *Investigación y Progreso*, VI, Madrid.
- GARCÍA, J.M.; MIRET, J.; MIRET, M., 1989: «Els precedents arqueològics de Sitges: les restes de l'entorn de l'Ajuntament». *Miscel·lània Penedesenca*, XI: 69-87, Vilafranca del Penedès.
- GARCÍA, J.M.; MIRET, M.; MORAGAS, N., 1990: «Estudi dels materials arqueològics apareguts l'any 1974 en el subsòl de l'Ajuntament de Sitges». *Miscel·lània Penedesenca*, XIII: 167-194, Vilafranca del Penedès.
- GARÍ SIUMELL, J.A., 1963: *Descripción e historia de la villa de Villanueva y Geltrú*. Vilanova i la Geltrú.
- GROSSE, R., 1947: «Las fuentes de la época visigoda y bizantina». *FHA*, IX. Barcelona.
- HÜBNER, E., 1869: *Corpus Inscriptionum Latinarum, II*. Berlín.
- HÜBSCHMID, J., 1960: «Toponimia pre-romana». *ELH*, I: 459. Madrid.
- LÓPEZ MULLOR, A.; FIERRO, J., 1988: «L'època ibèrica a Darró: Hipòtesis i evidències proporcionades per les darreres excavacions». *Miscel·lània Penedesenca*, XI: 37-68, Vilafranca del Penedès. Text en castellà a *Espacio, Tiempo y Forma*, 1, sèrie 2 (1988), Madrid: 117-142.
- LÓPEZ MULLOR, A.; FIERRO, J., 1989: «L'època romana a Darró (Vilanova i la Geltrú)». *Miscel·lània Penedesenca*, XIII: 69-115, Vilafranca del Penedès. Text en castellà a *Espacio, Tiempo y Forma*, 3, sèrie 1 (1990), Madrid: 203-254.

- LÓPEZ MULLOR, A.; FIERRO, J., 1992: «Materials per a una classificació de la ceràmica al torn produïda a Darró (Vilanova i la Geltrú)». *Miscel·lània Penedesenca*, XVI: 8-96, Vilafranca del Penedès.
- LÓPEZ MULLOR, A.; FIERRO, J., 1993: «Un conjunt ceràmic tancat del segle V dC, trobat a la vil·la romana de Darró (Vilanova i la Geltrú)». *Miscel·lània Penedesenca*, XVIII: 115-139, Vilafranca del Penedès.
- LLANAS, E., 1872: *Discurso*.
- MAJORA, M., 1837: *Investigaciones sobre la situación de Cartago Vetus, Subur*.
- MARCA, P. de, 1688: *Marca Hispánica*. París. (Barcelona, 1965: trad. J. Icart).
- MATEU, F., 1940: «Los nombres hispanos de lugar en el numerario visigodo». *AST*, XIII. Barcelona.
- MAYER, M.; RODÀ, I.; FABRE, G., 1984: *Inscriptions romaines de Catalogne, I. Barcelone (sauf Barcino)*. París.
- MONTENEGRO, A., 1960: «Toponimia latina». *ELH*, I: 521. Madrid.
- MUNSTER, S., 1548: *La Geografia di Claudio Ptolomeo Alessandrino. (Col privilegio dell'illustris. Senato Veneto, per anni MDXLVIII)*. Venècia.
- PALLÍ, F., 1985: *La Via Augusta en Catalunya*. Bellaterra.
- PELLA I FORGÀS, J., 1883: *Historia del Ampurdán*. Barcelona.
- PUJOL, C., 1885: *La costa ilergetica y las termas de Calafell*.
- REINHARD, W., 1945: «Sobre el asentamiento de los visigodos en la península». *AEA*, XVIII. Madrid.
- ROLDÁN HERVÁS, J.M., 1973: *Itineraria Hispania. Fuentes antiguas para el estudio de las vías romanas en la Península Ibérica*. Vitoria.
- SAAVEDRA, E., 1894: «Necrología. Don Buenaventura Hernández Sanahuja». *BRAH*, XXV: 360. Madrid.
- SALRACH, J.M., 1987: «El procés de feudalització. Segles III-XII». *Història de Catalunya, II* (dirigida per Pierre Villar). Barcelona.
- SANMARTÍ, E., 1993: «Urbanización y configuración territorial del noreste de la Citerior durante la época romano-republicana». *XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 5-11 de setembre de 1993*. Pre-Actes: 205-212. Tarragona.
- SANTPERE I MIQUEL, S., 1880: *Un estudi de toponomàstica catalana*. Barcelona.
- SERRA, J., 1974: «Subur, ¿al fin?». *El Eco de Sitges*, núm. 4296, de l'onze d'agost.
- SCHULTEN, A., ed. i coment., 1952: «La Geografia de Estrabón». *FHA*, VI. Barcelona.
- TOVAR, A., 1967: *Lingüística y arqueología sobre los pueblos primitivos de España*. Madrid.

- UDINA MARTORELL, F., 1947: *El llibre blanc de Santes Creus*. Barcelona.
- VALLEJO, J., ed. i coment., 1946: *Tito Livio. Libro XXI*. Madrid.
- VILLALBA, P., 1984: *Orígens dels Països Catalans en els clàssics grecs i llatins*. Barcelona.
- VIVES, J., 1941: «Santoral visigodó en calendarios e inscripciones». *AST*, XIV. Barcelona.
- VIRELLA, A., 1974: *Vilanova i la Geltrú*. Barcelona.